

Dericilik Tarihinin Yok Olmaya Yüz Tutmuş Mirası: Isparta Tarihî Deri Fabrikası

Extinct Heritage of Leathering History: Historical Leather Factory in Isparta

Ayşe Betül GÖKARSLAN*

Öz

Tarihî Deri (Debbağ-Şayak) Fabrikası, 19. yüzyılın sonlarında Isparta ilinin Yenice ve Dere Mahallelerinin kesişim noktasında, Hüseyin Baş Değirmeni'nin yakınlarındaki geniş bir arazide inşa edilmiştir. 1950'li yıllara kadar kullanılan, daha sonra el değiştirilerek iplik fabrikası olarak kullanıma açılan yapı, deri fabrikası olarak kullanımda olduğu dönemde Anadolu'nun farklı bölgelerine ve İstanbul'a deri, kösele, vidala, oskar (inek derisinden üretilen ayakkabı) üretmiştir. Deri Fabrikası, bölgenin endüstri tarihini simgeleyen endüstri miraslarından biri olmasına rağmen özgün işlevi ile kullanılamamasından dolayı atıl kalmış, tescillenmemiş ve Yalvaç Deri Fabrikası kadar tanınmamıştır. Kurumsal ve yerel yönetimlerden kaynaklı sorunların yanı sıra, üç farklı dönemden oluşan yapıda özellikle son dönemde yapılan tadilatlar sonucu ciddi tahribatlar meydana gelmiştir. Gerek kamusal gerekse kullanıcı kaynaklı bozulmalara uğrayan yapı, acil önlemler alınmadığı takdirde birkaç sene içerisinde yıkılma tehlikesiyle yüz yüzedir. Yapı, üst örtünün ve ara katın kaldırılması sebebiyle olumsuz iklim koşullarından da fazlasıyla etkilenmektedir.

Bu çalışmada Isparta'nın atıl kalan ancak çok önemli bir iş kolu olan dericilik tarihine ait bir endüstri mirası yapısının korunmasına dikkati çekmek amaçlanmıştır, konu ile ilgili çözüm önerileri geliştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında yerinde gözlem, fotoğraf ve kroki ile belgeleme, yazılı ve görsel arşiv taraması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Isparta, Deri Fabrikası, Debbağ, Dericilik, Mimari Koruma

Abstract

The Historical Leather (Debbağ-Şayak) Factory was built in the late 19th century on a large land near the Hüseyin Baş Mill, at the intersection of Yenice and Dere Districts of Isparta province. The building, which was used until the 1950s and then changed hands and was used as a thread factory, produced leather, leather, screws and oskar (shoes made of cow leather) for different parts of Anatolia and Istanbul when it was in use as a leather factory. Although the Leather Factory is one of the industrial heritages symbolizing the industrial history of the region, it remained idle, unregistered and not as well-known as the Yalvaç Leather Factory because it could not be used for its original function. In addition to the problems arising from corporate and local governments, serious damage has occurred in the structure, which consists of three different periods, especially as a result of the recent renovations. The building, which has suffered deterioration both from public and user sources, is in danger of collapsing within a few years unless urgent measures are taken. The building is also heavily affected by adverse climatic conditions due to the removal of the upper cover and intermediate floor. This study aims to draw attention to the preservation of an industrial heritage structure belonging to the history of leathermaking, which remains idle but is a very important business branch of Isparta, and solutions on the subject have been developed. Within the scope of this study, on-site observation, documentation with photographs and sketches, and written and visual archive scanning were carried out.

Keywords: Isparta, Leather Factory, Tannery, Leatherwork, Architectural Conservation

* **Sorumlu Yazar:** Ayşe Betül Gökarslan (Dr. Öğr. Üyesi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı, Isparta, Türkiye. E-posta: aysebetul_sezer@hotmail.com ORCID: 0000-0002-6983-2660

Atf: Gokarslan, Ayşe Betül. "Dericilik Tarihinin Yok Olmaya Yüz Tutmuş Mirası: Isparta Tarihî Deri Fabrikası." *Art-Sanat*, 21(2024): 415–437. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.21.1368383>

Extended Summary

The art of leather lived its golden age in the Ottoman Period. In the early periods of the Ottoman Empire, nomadic Turkish tribes dealing with leather were forced to settle in places close to the cities, although the Turks were busy with leatherwork in Anatolia during the Anatolian Seljuks and Principalities periods. Thus, an active commercial life has emerged. Turkish leathers have become known all over the world and have been exported to Europe for centuries. It has had a significant impact on the commercial life of cities such as Istanbul, Edirne, Kayseri, Trabzon, Ankara, Bursa, Manisa, Tokat, Konya, Diyarbakır and Urfa. Turkey's most beautiful sahtiyans were made in Diyarbakır, Urfa and Tokat; Red sahtian was produced in Diyarbakır, yellow in Mosul and Kayseri, and black in Urfa. In Kastamonu - Safranbolu, it was produced by a leather factory. One of the regions where leather production is made in Anatolia is Isparta. Isparta leather business has developed both in the city center and Yalvaç district. Tanneries with the old name of tanners and tanneries in Isparta were established in the 16th century in the old Debbagħane District, which is known as Kurtuluş Mahallesi. It got this name because animal skins are tanned. Today, this place is called the "old tannery" among the people. However, leather processing workshops were moved to Sermet District and continued to function in this district. The tanneries were moved to the Leather Organized Industrial Zone in 2009, as they remained inside the settlements and caused environmental pollution.

In the 18th century, the importance of yarn and weaving in the city trade in Isparta and the widespread application of different business lines such as carpet making, rose making, crockery, disclaimer, shoemaking, and light fabrication paved the way for the commercial progress that the city would make in the middle of the 19th century. In particular, the art of tanning and shoemaking has advanced so much that tradesmen, notables and courtiers in Istanbul wore mest and shoes made of sahtiyans called Isparta yellow and Isparta red. It is known that handicrafts and crafts such as cotton and wool weaving, rope making, felt making, bell making, saddlery and saddle making have been made in the region since the Seljuks. Many industrial heritages such as weaving factories, leather and leather factories, wine, beer and liquor factories, rose oil and perfume factories, mills and dyehouses were built for industrial branches. While some of them have not survived by being demolished, some of them continue to serve. Some buildings remain derelict and need extensive repairs. One of these structures is the Historical Leather Factory of Isparta. Animal husbandry, which is an activity of the nomadic culture in Isparta and its districts, is highly developed; wool and leather were produced depending on animal husbandry. Since Isparta leather is an important line of business for the regional economy, factories have been established in the city centre and Yalvaç District for extensive leather production. Because leatherwork continued in different places over time, both factories began to collapse and

were on the verge of disappearing.

In 1891, a water-powered leather factory was built on the land behind Hüseyin Baş Mill in Dere District, named “Şayak Weaving Company”. Four Turkish masters were brought from the aba factory in İslimiye from Bulgaria, and Rumelian serge was produced by these masters. This factory was closed after working for six years. The company, which was established under the name of Şayak Company, bought land on the upper side of Hüseyin Baş Değirmen in Dere District, established a Şayak Manufacturing Factory, and started to produce durable fabrics in the form of aba. Due to this, the factory was closed for a short time.

A new company was established in the Şayak Factory in cooperation with the French, French style leather, leather, screw, oskar were produced and its capital was provided by the tradesmen. In 1926, with the efforts of Isparta Deputy İbrahim Demiralay, Antalya Ziraat Bank Manager Ali Rıza Şalvarcı and Lawyer Hasan Fehmi, the company became official and was taken under the protection of the state. In 1927, with the initiatives of the people of Isparta, a turbine-powered leather factory was built. After this factory became operational, it produced several types of leather and sent these products to metropolitan cities such as Istanbul and Izmir. In 1929, the worldwide economic imbalances affected the factory negatively and brought it to the point of bankruptcy. Due to the lack of working capital, he could not advance his work. After this negative process, the factory was liquidated and abandoned, and the company was dissolved. The factory was purchased by Mustafa Toka, one of the carpet merchants of Isparta, in 1948, and some of it was converted into a carpet yarn factory.

Located in the city centre of Isparta, this factory has neither been registered nor has it been extensively or partially repaired. It is aimed to be demolished by the Municipality of Isparta within the scope of the zoning plan planned to be built in the Dere District. For this reason, this structure, which is under many risks of both natural, human and administrative origin, needs to be documented, protected, and comprehensively repaired urgently. However, there are security problems due to the location of the building. The point where the building is located is thinner etc. It has been a stopover for some people. For this reason, field studies have been in a process that threatens security. However, despite these conditions, the sketches of the building were taken and the survey was tried to be taken out. The repairs and usage patterns of the factory were investigated, the traces on the building and the data about the building were tried to be reached from oral sources, and the protection problems were determined. With this study, it is aimed to shed light on future studies by drawing attention to the preservation status of the building, which has left a mark in the urban memory of Isparta and is an industrial heritage.

Giriş

Dericilik sanatı, eski çağlardan günümüze dek uzanan köklü bir tarihe sahiptir¹. Hem meslek hem de bir sanat olan dericilik hâlen önemini sürdürmektedir. MÖ 400'lü yıllarda görülen dericilik, Hunlar ile Avrupa topraklarına yayılmış ve Roma'ya varmıştır. Orta Asya'da başlayan dericilik 19. yüzyıla kadar ilkel teknikler ile kesintisiz sürdürülmüştür².

Deri ticareti yapılan Kürk Yolu³ üzerinde Ogurlar ve Bulgar Türkleri tarafından, çeşitli kürkler, sahtiyan, ceket, pantolon, ayakkabı ve çizme gibi ürünlerin ticareti de gerçekleştirilmiştir⁴. Hayvancılıkla uğraşan ve göçebe yaşayan kitleler deriyi çok fazla kullanmış, derinin kullanımından önce bir dizi işleme tabi tutmuşlardır. Türklerde deri için “teri”, “tiri”⁵; Anadolu'da ise deri ve derinin işlenmesi ile ilgili “sepileme”, Arapça kökenli “debg”, “debbağ”, “debagat” ve “debbağhane”⁶ gibi kelimeler kullanılmıştır. “Debbağ” ve “debbağhane” terimleri, “tabak” ve “tabakhane” olarak değişmiştir. Deriyi işleyerek boyama, kurutma ile meşin, sahtiyan, kösele veya kürk hâline getirenlere “tabak”; bu imalathanelere “tabakhane” adı verilmiştir⁷. Anadolu'da deri sanatı, geçmiş dönemlerden beri var olsa da altın çağını Osmanlı Dönemi'nde yaşamıştır. Osmanlı'nın ilk yıllarında dericilik yapanların şehirlere yakın yerlerde iskân edilmeleri zorunlu kılınmıştır⁸. Osmanlı Dönemi'nde özel yöntemler ile üretilen Türklere has deri türleri bulunmuştur. Özellikle kırmızı sahtiyan olarak bilinen deri türü dünyaya pazarlanmıştır⁹. Osmanlı'da devlet desteği ile yapılan maden, değirmen, tekstil ve dericilik tesislerinin mevcudiyetine rastlanmaktadır¹⁰. İlkel ve basit yöntemlerle yapılan dericilik, teknolojinin gelişmesi ile modern tesislerde yapılarak önemli bir sanayi kolu hâline gelmiştir¹¹.

- 1 Aylin Dilek ve Saadet Nihal Coşkun, “Karacasu'da Unutulmaya Yüz Tutmuş Dokumaların Çeşitli Derilerle Modernize Edilerek Canlandırılması”, *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu, (24-26 Nisan 2008)* (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2008), 546-554.
- 2 Hasan Yelmen, *Türk Dericiliği 2400 Yaşında* (İstanbul: Derimod Yayınevi, 2005), 55.
- 3 Kürk Yolu, Hazar ve Bulgar ülkelerinden başlayarak Ural-Güney Sibiryası Altaylar Sayan dağları üzerinden Çin'e ve Amur nehrine ulaşan, İpek-Yolu'na kuzeyden paralel uzanan ve canlı bir ticarî faaliyete sahip bir yoldu. Bk. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş 1978), 327.
- 4 Recep Arslan, “19. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Safranbolu'da Debbağhaneler”, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi 2* (2021), 90.
- 5 “Deri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), c. 9, 174-175.
- 6 Arslan, “19. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Safranbolu'da Debbağhaneler”, 110.
- 7 Hatice Tozum ve Nadide Çınar, “Kültürel Miras Bağlamında Derilerin Fiziksel Özellikleri ve Ham Derinin İşlenmesi”, *Sanat Tarihi Dergisi* (2020), 371-397.
- 8 Arslan, “19. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Safranbolu'da Debbağhaneler”, 90-110.
- 9 Meruyert Koizhaiganova, Ayşegül Koyuncu Okça ve Saadet Nihal Coşkun, “Karacasu Dericiliği ve Günümüzdeki Durumu”, *Social Sciences 3* (2016), 243-257.
- 10 Necdet Sevinç, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985), 57.
- 11 Meruyert Koizhaiganova, Ayşegül Koyuncu Okça ve Saadet Nihal Coşkun, “Karacasu Dericiliği ve Günümüzdeki Durumu”, *Social Sciences 3* (2016), 243-257.

Anadolu’da ahilik deri işlerinin örgütlenmesinde önemli rol oynamıştır¹². Evliya Çelebi, *Seyahatname* adlı eserinde 17. yüzyılda İstanbul, Konya, Trabzon, Edirne, Urfa gibi merkezlerde farklı kalite ve çeşitlerde deri üretimi yapıldığını belirtmiş; İstanbul’da ise 700 debbağhanenin varlığından ve birçok sahtiyan çeşidinden söz etmiştir¹³. Evliya Çelebi’nin bahsettiği İstanbul, Konya, Trabzon, Edirne ve Urfa’nın yanı sıra Kayseri, Ankara, Bursa, Manisa, Tokat, Diyarbakır gibi şehirlerde de deri üretimi yapılmıştır. Diyarbakır’da kırmızı; Musul, Tokat ve Kayseri’de sarı; Urfa’da siyah sahtiyan üretimine geçirilmiştir. Bu şehirlerin yanı sıra Isparta ve Kastamonu-Safranbolu’da da deri, fabrika yoluyla üretilmiştir¹⁴ (**G. 1**). Günümüzde deri işleme sanayi daha çok İstanbul-İzmir-Menemen, Tekirdağ-Çorlu, Uşak, Bursa, Balıkesir-Gönen, Bolu-Gerede, Isparta, Hatay ve Manisa-Kula’da yoğunlaşmıştır¹⁵.

Geçmişte deri işleme tesisleri, geleneksel çalışma prensibine göre su kenarlarına ya da yakınlarına inşa edilmekteydi. Ancak günümüzde ulaşım ve nakliye gibi kriterler sebebiyle kente yakın yerlere konumlanmış hatta teknolojinin ilerlemesiyle kente uzak sanayi alanlarına inşa edilmişlerdir¹⁶.

G. 1: Safranbolu’daki eski tabakhane binası (Sarıtunç, “Safranbolu’da Kültür Hazinesi Olarak Tabağ Ahmet Bey Tabakhanesi ve Dericilik Geleneği”, 56)

12 Zeki Tekin, “Osmanlı Debbağhanelerinde Kullanılan Aletler ve Dericilik Tabirleri”, *İlim ve Sanat Dergisi* 37 (1993), 51; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 5.

13 Selma Delibaş, “Osmanlı Sarayında Deri”, *Deri/Leather Fashion Dergisi* 33 (1989), 1-7.

14 Tozun ve Çınar, “Kültürel Miras Bağlamında Derilerin Fiziksel Özellikleri ve Ham Derinin İşlenmesi”, 371-397.

15 Önder Küçükerman, *Geleneksel Türk Dericilik Sanayisinden Sanayi Devrimi’ne Geçişin Boğaziçi’ndeki Temsilcisi: Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası* (İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2020), 378-384.

16 Tozun ve Çınar, “Kültürel Miras Bağlamında Derilerin Fiziksel Özellikleri ve Ham Derinin İşlenmesi”, 371-397; Mehmet Rafet Kıstır, Hilal Tuncer ve Ayşe Betül Gökarıslan, “Bir Endüstri Mirasının Korunarak Yaşatılması ve Yeni İşlevi: Isparta-Yalvaç Tarihi Deri Fabrikası”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 63 (2017), 635-653.

Anadolu’da deri üretiminin yapıldığı illerden birisi de Isparta’dır. Isparta ve ilçelerinde yörük kültürünün bir faaliyeti olan hayvancılık oldukça gelişmiş; hayvancılığa bağlı olarak da yün ve deri üretimi yapılmıştır. Isparta dericiliği hem kent merkezinde hem de Yalvaç ilçesinde gelişmiştir. 16. yüzyılda, debbağhaneler şimdiki adıyla Kurtuluş Mahallesi’nde (eski adıyla Debbağhane Mahallesi’nde) kurulmuştur. 18. yüzyılda Isparta’da iplik ve dokumanın kent ticaretinde önem kazanması ile halıcılık, gülcülük, tabaklık, tekzipçilik, kunduracılık, haffaflık gibi farklı iş kollarının yaygın uygulama olanağı bulması, kentin 19. yüzyıl ortalarında sağlayacağı ticari ilerlemeye zemin hazırlamıştır. Özellikle tabaklık ve kunduracılık sanatı öylesine ilerlemiştir ki İstanbul’da esnaf, ayan, saray erkânı “Isparta sarısı”, “Isparta kırmızısı” denilen sahtiyanlardan yapılan mest ve pabuçları giymişlerdir. Bölgede Selçuklulardan bu yana pamuklu ve yünlü dokumacılık, urgancılık, keçecilik, çancılık, saraçlık ve semercilik gibi el sanatları ve zanaatların yapıldığı bilinmektedir¹⁷. Sanayi kolları için dokuma fabrikaları, şarap, bira ve likör fabrikaları, deri ve kösele fabrikaları, gülyağı fabrikaları, değirmen, boyahane gibi birçok endüstri mirası inşa edilmiştir¹⁸. Bunların bir kısmı yıkıldığından günümüze ulaşamazken bir kısmı hâlâ ayakta hizmet vermeye devam etmektedir. Bazı yapılar ise metruk bir şekilde atıl olarak beklemekte ve kapsamlı onarıma ihtiyaç duymaktadır.

Isparta’da 1870’lerde çay kıyısında dört yüzden fazla tezgâh ve kırk üç tabak işleme tesisinde üretilen ürünler ülke sınırlarının dışına kadar ulaşan geniş bir ihraç kapasitesine ulaşmış ve “Eski Tabakhane” adı verilen İskender Mahallesi’nde faaliyet göstermiştir¹⁹ (G. 2). Tabaklık üretimi yapabilmek için gerekli olan su ihtiyacını “Büyük Isparta Çayı” karşılamaktaydı²⁰. Tabakhane esnafı koyun, davar derilerinden meşin ve sahtiyan; sığır ve manda derilerinden “çiy kösele” ve “pişkin kösele” imal etmişlerdir. Anadolu’nun birçok noktasında talep gören “markup” adlı kırmızı, siyah, sarı renkte ayakkabı ve aynı renkteki konçlu, konçsuz meshler ve pabuçlar Isparta sahtiyanından yapılmıştır. Saray erkânının ve halkın giydiği çetik meshli markuplar “Isparta sarısı” adı verilen sahtiyanından üretilmiştir. Isparta tabaklarının çıkarmakta oldukları meşin ve sahtiyan, vidala ve kılase gibi deriler ile rekabet edemediğinden Isparta ayakkabıcı esnafı tarafından kullanılmaya başlanmıştır²¹.

İlerleyen süreçte tabakhaneler, Sermet Mahallesi’ne taşınmış ve bu mahallede işlevini devam ettirmiş ve 1944’te çay kıyısından demir köprü tarafına aktarılmıştır. Demirköprü’de yer alan yeni yerinde yüzden fazla kâgir tabak imalâthanesi inşa

17 Ömer Güllü, “Isparta İktisadiyatının Tarihsel Durumuna Bir Bakış I-II-III-IV”, *Ün Dergisi* 3-4 (1937), 34-38.

18 Sezen Erdoğan, “Tek parti döneminde Isparta (1923-1950)” (Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2021), 90.

19 Enver Süldür, *İkinci Isparta Tarihi* (İzmir: Üstün Sanat Matbaası, 1951), 49.

20 Kadir Temuçin, “Isparta İlinde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Coğrafi Bilimler Dergisi* 4 (2004), 87-104.

21 Nuri Katırcıoğlu, *Bütün Isparta* (Ankara: Bereket Matbaası, 1958), 55.

edilmiştir²². Ancak tabakhaneler, yerleşim bölgesine yakın olmaları sebebiyle 2009 yılında Deri Organize Sanayi Bölgesi'ne aktarılmıştır²³.

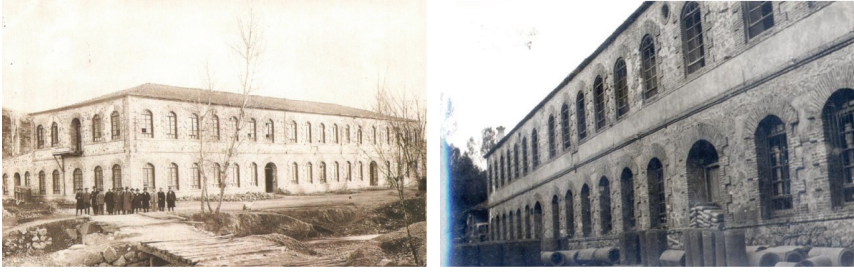

G. 2: Çayboyu'nda kurulan Tabakhane Bölgesi (Isparta 1880-1980, 184-185)

Isparta dericiliği bölge ekonomisi için önemli bir iş kolu olması sebebiyle kapsamlı deri üretimi için 19. yüzyılda il merkezinde ve Yalvaç ilçesinde fabrikalar kurulmuştur. Dericiliğin zamanla farklı mekânlarda devam etmesiyle her iki fabrika da yıkılmaya başlamıştır. Yalvaç ilçesinde yer alan deri fabrikası tescilli olup (G. 3) belediye tarafından açık hava müzesi fonksiyonuyla kullanıma açılmıştır. Isparta il merkezinde yer alan atıl durumdaki fabrika ise yıkılmak üzeredir.

22 Katırcıoğlu, *Bütün Isparta*, 55.

23 Muhammet Sadık Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta (Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat)*, (Isparta: Isparta Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008), 110.

G. 3: Yalvaç Deri Fabrikası (*Isparta Vilayeti İdare Coğrafyası*, 153; Kıstır, Tuncer ve Gökarslan, “Bir Endüstri Mirasının Korunarak Yaşatılması ve Yeni İşlevi: Isparta-Yalvaç Tarihi Deri Fabrikası”, 643)

19. yüzyılda Gökçay Deresi civarında, Debbağhane Mahallesi’nde deri işleme tesisleri, Rum tüccarların girişimi ile kurulmuştur. Şark Halı Kumpanyası’nın Isparta’da bir şube açması, Isparta halılarının İzmir uluslararası pazarına açılmasına olanak sağlamıştır. İzmir-Aydın Demiryolu bağlantısının üretilen deri, afyon, kök boya, bal mumu ve zamk gibi ürünlerin pazarlanmasında kullanıldığı bilinmektedir.

Isparta ili, Yenice Mahallesi’nde 1927 yılında, Debagat Sanayi ve Ticaret TAŞ Fabrikası kurulmuştur²⁴. Bu fabrika yirmi beş beygirlik bir türbinle çalışmış ancak 1930’lu yıllarda sermaye yetersizliği, kalitesi düşük ürünlerin kullanımı ve deri temini sağlanan hayvanların teminindeki sorunlar gibi sebeplerden olumsuz etkilenmiştir²⁵. 1931 yılında işlenen deri ihracatı çok azalmış ancak kent halkının deri ihtiyacı karşılanabilmiştir. Geleneksel yöntemlerle yapılan ürünlerin çıkartıldığı imalathanelerin birkaç havuz, tezgâh ve ortak deri yıkama yerleri vardır²⁶.

1948 yılında, Batı Akdeniz Bölgesi’ndeki deri ihtiyacını karşılayan Yenice Mahallesi’ndeki bu deri fabrikası, yeni teknolojiye sahip makinelerle faaliyete devam etmiş, kösele ve kundura üreterek kunduracı esnafına faydalı olmuştur²⁷. Fabrikanın yanı sıra 35 tanesi motorlu olmak üzere toplam 140-150 imalathanede elle deriyi işleyen debbağlar çalışmalarını sürdürmüştür²⁸. Mustafa Toka bu fabrikayı alıp bir bölümünü Yün-Pamuk-Halı İpliği Fabrikası adıyla halı ipliği üreten bir fabrikaya döndürmüştür²⁹. Zaman içerisinde hem deri hem de yün iplik fabrikaları kapatılmış ve fabrika yapısı terk edilmiştir. 1960’larda tabakhanelerdeki makinelerin artması ile ürünler

24 “Isparta”, *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl Dünyü Bugünü Yarını*, c. 5 (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982), 3570.

25 Hilmi Dilmen, “Isparta’da Tabaklık”, *Ün Dergisi* 37 (1937), 529-530.

26 Dilmen, “Isparta’da Tabaklık”, 529-530; Esin Yüzbaşı ve Bayram Akça, “1923-1980 Yılları Arasında Isparta Sanayisi ve Ekonomiye Katkıları”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 28 (2021), 303-330; Esin Yüzbaşı ve Bayram Akça, “1923-1980 Yılları Arasında Isparta Sanayisi ve Ekonomiye Katkıları”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 28 (2021), 303-330.

27 “Deri Fabrikası Çalışmaya Başladı”, *Isparta*, 28 Nisan 1948, 1.

28 *Isparta 1967 İl Yıllığı* (Isparta: Isparta Valiliği, 1968), 167.

29 Katırcıoğlu, *Bütün Isparta*, 58.

daha hızlı ve daha ekonomik olarak üretilmiş ancak 1980’li yıllara gelindiğinde dericilik mesleğinde azalma olmuştur³⁰. Yapı bugün, Mustafa Toka’nın mirasçılarından Hasan Hüseyin Toka’ya aittir.

Isparta merkezdeki bu Tarihî Deri Fabrikası ne tescil altına alınmış ne de kapsamlı ya da kısmi onarım görmüştür. Isparta Belediyesi tarafından Dere Mahallesi’nde yapılması düşünülen imar planı kapsamında yıkılması hedeflenmektedir. Gerek doğal gerek insan kaynaklı gerekse yönetsel kaynaklı birçok risk altında olan bu yapının acilen belgelenecek koruma altına alınması ve kapsamlı bir onarıma tabi tutulması gerekmektedir. Bu amaçla saha çalışmaları kapsamında yapının krokileri alınmış, rölövesi çıkarılmaya çalışılmıştır. Fabrikanın geçirdiği onarımlar, kullanım şekilleri araştırılmış, yapıdaki izler ve sözlü kaynaklardan yapı hakkındaki verilere ulaşılmaya çalışılmış, koruma sorunları tespit edilmiştir. Bu çalışma ile Isparta’nın kentsel belleğinde iz bırakmış ve endüstri mirası olan yapının korunmuşluk durumuna dikkati çekerek gelecek çalışmalara ışık tutulması hedeflenmiştir.

Isparta ili içerisinde yer alan endüstri yapılarında henüz kültür mirası olarak kente kazandırılan çok fazla yapı bulunmamakla birlikte 2023 yılında tescili yapılan ve restorasyon çalışmaları başlaması planlanan Güneykent Gül Yağı Fabrikası’nın müze olarak kullanılması endüstri mirasının korunması konusunda teşvik edici bir örnektir. Yalvaç Deri Fabrikası atıl durumda olup farklı restorasyon önerileri ile kullanımı gündeme getirilmiş ancak açık hava müzesi olarak bırakılmıştır.

1. Tarihi Deri Fabrikası’nın Tarihçesi

Katircioğlu’na göre 1891 yılında “Şayak³¹ Dokuma Şirketi” adında Dere Mahallesi’ndeki Hüseyin Baş Değirmeni’nin arkasında yer alan arsa üzerine su kuvvetiyle çalışan bir deri fabrikası inşa edilmiştir. Bulgaristan İslimiye’deki aba fabrikasından 4 Türk usta getirilmiş, bu ustalar aracılığı ile Rumeli şayağı üretilmiştir/dokutulmuştur. Bu fabrika 6 yıl kadar çalıştıktan sonra kapanmıştır³². Şayak Şirketi adıyla kurulan şirket, Dere Mahallesi’ndeki Hüseyin Baş Değirmeni’nin kuzeybatısında, bir Şayak İmalâthanesi kurmuş, “aba” gibi kaliteli kumaşlar üretmeye başlamıştır. Ancak Rumeli’de ve Karamürsel’de fabrikalarda hem nitelikli hem de daha ucuz üretilen şayakların tüccarlar tarafından getirilerek Isparta’da satılması sebebiyle fabrika kısa sürede kapanmıştır³³.

30 Yüzbaşı ve Akça, “1923-1980 Yılları Arasında Isparta Sanayisi ve Ekonomiye Katkıları”, 303-330.

31 TDK’ye göre şayak, kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaştır. Deri ile birlikte meydana getirilen ürünler de burada oluşturulmuştur.

32 Katircioğlu, *Bütün Isparta*, 58.

33 Süleyman Sami Böcüzade, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi* (İstanbul: Serenler Yayını, 1983), 90.

G. 4: Isparta Deri Fabrikası'nın dış görünüşü (*Isparta Vilayeti İdare Coğrafyası*, 154)³⁴

Bayram Aygün'e göre ise fabrika 1881 yılında kurulmuştur. Aygün "Isparta'nın İlk Müslüman Girişimleri" isimli yazısında, Ispartalı kişilerden oluşan ve üretime yönelik fabrika olan Deri-Şayak-Bez Fabrikası kurulduğunu, Dere Mahallesi'ndeki deri işleme ve deri ürünleri üreten bu fabrikanın iki defa açılıp kapandığını belirtmiştir. Bayram Aygün'e göre, Şayak Şirketi adıyla kurulan şirketin birincisi 1881 yılında Sarı Faik Efendi önderliğinde kurulmuştur. İlk kurucu yönetimde Urgancı Hacı Mustafa Oğlu İbrahim, Katırcıoğlu Çerezci oğlu Hüseyin oğlu İbrahim Efendi, Karaalioğlu Ömer, Doğancı Değirmencisi Molla Ömeroğlu Ömer, Dikici Mercimekçioğlu Ali, Mutafalioğlu Mahmud oğlu Ali, Mutafoğlu Ömer, Boşgelmezoğlu Hüseyin oğlu Mahmud, Burdur Mutasarrıfı Akif Paşa ve Damadı Eminşayak vardır. Bu fabrikada ordu ve denizciler için Osmanlı abası dokuma deri karma dikimli dayanıklı kumaşlar deri ile ilişkilendirilerek üretilmiş, fabrikaya Gönen yaylalarından deriler getirilmiştir³⁵.

Mutasarrıf Şevket Bey zamanında, Şayak Fabrikası'nda Fransızlarla işbirliği ile ikinci kez şirket kurulmuş, Fransız usulü deri, kösele, vidala, oskar³⁶ üretilmiş ve sermayesi esnaf tarafından sağlanmıştır³⁷. 1926 yılında, Isparta Milletvekili İbrahim De-

34 Şayak, debbağ, debağat, tabak gibi isimlerle anılan deri fabrikası hakkında yazılı ve görsel kaynaklardan faydalanılmıştır. Bu kaynakların başında Süleyman Sami Böcüzade ve Nuri Katırcıoğlu'nun eserleri yer almaktadır. Ayrıca Isparta Vilayeti İdare Coğrafyasında yer alan görsel kaynaklar yapının restitüsyonu için önemli verilere sahiptir.

35 "Isparta'nın İlk Müslüman Girişimleri", erişim 1 Ocak 2021, <https://www.son32.com/haber/ispartanin-ilk-musluman-girisimcileri>

36 Oskar: Isparta, Yalvaç ve Senirkent'te inek derisinden üretilen ayakkabılara verilen yöresel isim.

37 Böcüzade, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, 90.

miralay, Antalya Ziraat Bankası Müdürü Ali Rıza Şalvarcı ve Avukat Hasan Fehmi'nin çalışmaları ile şirket, resmiyet kazanmış ve devlet himayesine alınmıştır. 1927 yılında ise Isparta halkının girişimleriyle türbinle çalışan deri fabrikası inşa edilmiştir. Bu fabrika faaliyete geçtikten sonra birkaç çeşit deri imâl edilerek İstanbul ve İzmir gibi büyükşehirlere gönderilmiştir³⁸. 1929 yılında dünya genelindeki ekonomik dengesizlikler fabrikayı olumsuz etkilenmiş ve iflas noktasına getirmiştir. İşletme sermayesinin yetersizliğinden çalışmalarını ilerletememiştir³⁹. Bu olumsuz süreçten sonra fabrika tasfiye edilmiş, terk edilmiş ve şirket dağılmıştır. Fabrika, 1948 yılında Isparta halı tüccarlarından Mustafa Toka tarafından satın alınıp bir kısmı halı ipliği imalâthesine dönüştürülmüştür⁴⁰.

2. Tarihi Deri Fabrikası'nın Mimarisi

Bugün Tarihi Deri Fabrikası, Isparta'nın eski yerleşim yeri olan Yenice ve Dere Mahalleleri'nin birleştiği noktada, Hüseyin Baş Değirmeni'nin yukarısında yer almaktadır. Yapının çevresinde Hüseyin Baş ve Bıtrak Değirmenleri, iplik boyahanesi olarak kullanıldığı bilinen yapılar ve geleneksel evler yer almaktadır. Isparta'nın kültür mirası değerleri Andık Deresi'nin kuzey kısmında konumlanmıştır. Hem fabrika hem de değirmenler Andık Deresi'nden eğim ile getirilen suyu kullanmıştır (G. 5).

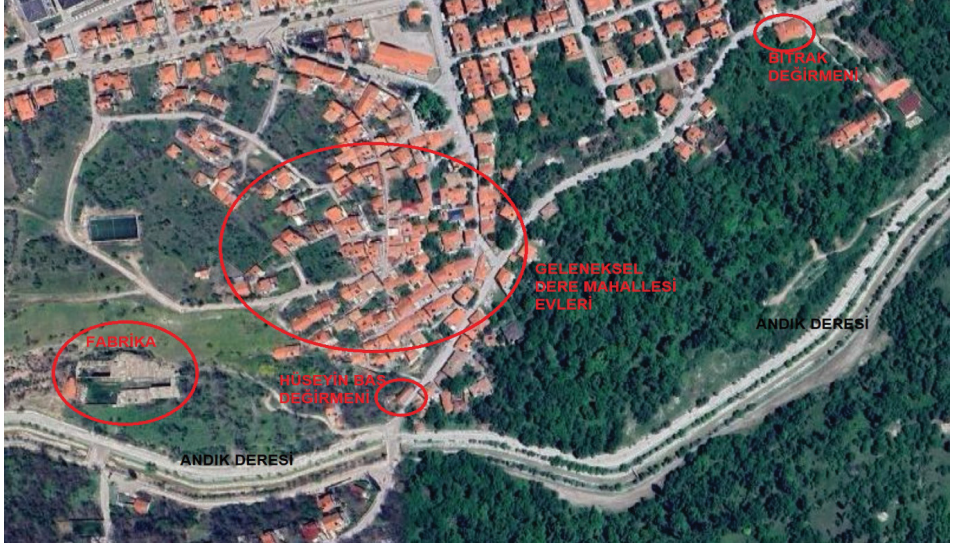
Yenice Mahallesi'nde 2604 Sokak, 486 No.lu ada, 22, 28 ve 29 No.lu parsellerin üzerine inşa edilmiş olan yapının 29 No.lu parsel üzerinde “debbağ fabrikası” olarak isimlendirilen deri fabrikası; 22 No.lu parselinde ise iplik fabrikası yer almaktadır⁴¹ (G. 6). Yapının 29 No.lu parselinde yer alan ve en batıdaki üst örtüsü kiremit çatı kaplı bölüm, günümüzde farklı bir işlevle kullanılmaktadır.

38 Katırcıoğlu, *Bütün Isparta*, 58.

39 Temuçin, “Isparta İlinde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı”, 87-104.

40 Katırcıoğlu, *Bütün Isparta*, 58.

41 Isparta ili, Merkez ilçesi, Yenice Mahallesi 2604 Sokak, 486 No.lu ada 22, 28 ve 29 No.lu parsellerin üzerine inşa edilmiş ve Deri ve İplik Fabrikası olarak işlevlendirilmiş yapılarda gerekli incelemelerin yapılması ve fotoğraflanması işlemleri için mülkiyet hakkı kendisinde olan hissedar Hasan Hüseyin Toka'dan izin alınmıştır.

G. 5: Birlikte korunması önerilen deri fabrikası, değirmenler ve geleneksel evlerin konumları (Google Earth’den çekilen uydu görüntüsü üzerine yazar tarafından işlenmiştir)

G. 6: Isparta Deri ve İplik Fabrikasının uydu fotoğrafı (Google Earth’den çekilen uydu görüntüsü üzerine yazar tarafından işlenmiştir)

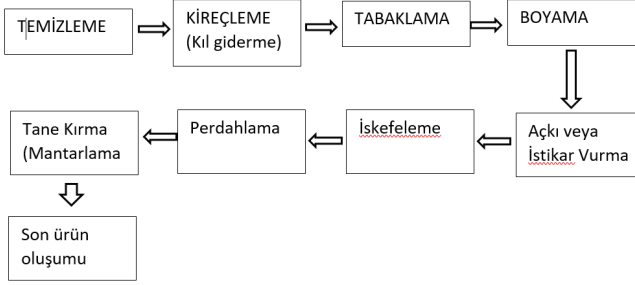
Üç farklı bölümden oluşan yapının deri fabrikası olarak inşa edilmiş olan ilk bölümü, özgün moloz ve kesme taş duvar örgülerine sahiptir. İkinci bölüm dönem eki olup moloz ve yonu taştan yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Üçüncü bölüm ise betonarme olarak inşa edilmiş olup niteliksiz bir ektir. İlk iki bölüm yapıya ait L biçimli avlunun kuzeyinde, muhdes kısım avlunun güneyinde yer almaktadır.

2.1 Mekân Organizasyonu

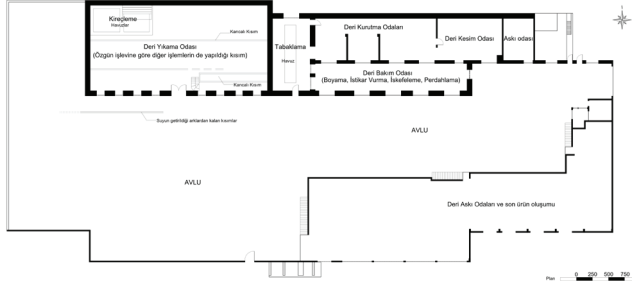
Deri Fabrikası’nın işlev analizi yerinde gözlemlere dayanarak yapılmıştır. Yapının içine rahatlıkla girilememesi sadece belirli kısımlardan gözlemlenmesi işlev analizini güçleştirmiştir. Ancak yapılan tespitler doğrultusunda, Deri Fabrikası’nın geçirdiği onarımlar ve eklemeler sonrasındaki mekân kullanımları, kroki planında gösterildiği şekilde olmuştur. Özgün kısım yapı büyütüldükten sonra deri kurutma mekânı; dönem eki kısmı deri kesim ve bakım (tabaklama) mekânı; iplik boyama kısmı olarak kullanılan kısım da boyama mekânı olarak hizmet etmiştir. Deri kurutma yapılan kısım özgün işlevini yitirse de beden duvarları ve zemindeki lineer havuzlarda yer

alan metal kancaların deriyi asmak ve işlem görmesini sağlamak amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Deri boya odasında duvarlarda siyah boya vardır.

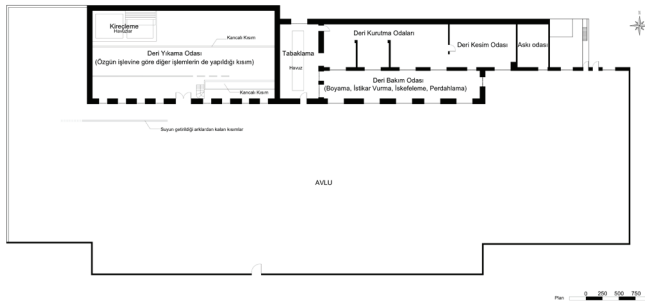
Geleneksel usul ile yapılan dericilik işlemleri ve mekâna yansımaları incelendiğinde aşağıdaki gibi bir grafik ortaya çıkmaktadır. Temizleme, kireçleme, tabaklama ve boyama ayrı mekânlarda yapılırken; açkı veya istikrar vurma, iskefleme, perdahlama, tane kırma (mantarlama) deri bakım odalarında yapılmaktadır (G. 7).

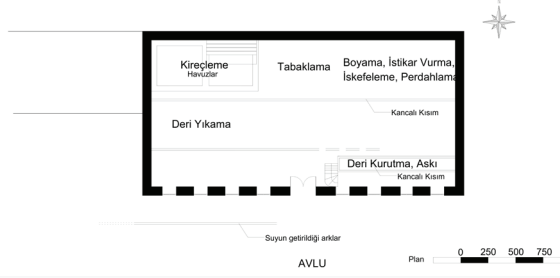
G. 7: Geleneksel usul ile yapılan dericilik işlem grafiği (Tozun ve Çınar'ın "Kültürel Miras Bağlamında Derilerin Fiziksel Özellikleri ve Ham Derinin İşlenmesi" makalesinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur)

G. 8: Deri Fabrikasının plan krokisi (Rölöve krokisi) (Ayşe Betül Gökarıslan, 2023)

G. 9: Deri Fabrikasının plan krokisi (2. Dönem Restitüsyonu krokisi) (Ayşe Betül Gökarıslan, 2023)

G. 10: Deri Fabrikasının plan krokisi (1. Dönem Restitüsyonu krokisi)
(Ayşe Betül Gökarslan, 2023)

Derilerin ilk yıkamaya ve sonrasında işlem görmeye imkân sağlayan havuzlar mekânın uzun kenarı boyunca lineer olarak uzanmaktadır. Deri kurutma odası zeminindeki bu havuzlara Andık Deresi'nden getirilen sular verilmektedir (G. 8, G. 9, G. 10). Havuzdan çıkarılan derilerin asıldığı metal aksam mevcuttur (G. 11, G. 12).

Dönem eki olarak inşa edilmiş olan ve muhdes kısımların iç mekânlarında derilerin işlem göreceği havuzlar var olup kolon giriş sistemi dikkati çekmektedir. Bu havuzlarda boya yapıldığı öğrenilmiştir. İnşa için hem yığma hem de betonarme karkas sistemin birlikte kullanıldığı bu bölümlerde iç mekânda duvarların yarısına gelen seviyede duvar boyunca uzanan siyah boya dikkati çekmektedir (G. 12, G. 13).

G. 11: a) Deri yıkama odası - mekânın kuzeybatı köşesine bakış, b) kuzey yönünden güney duvarına bakış, c) kuzeybatı köşesinde yer alan havuzlara bakış (Ayşe Betül Gökarslan, 2023)

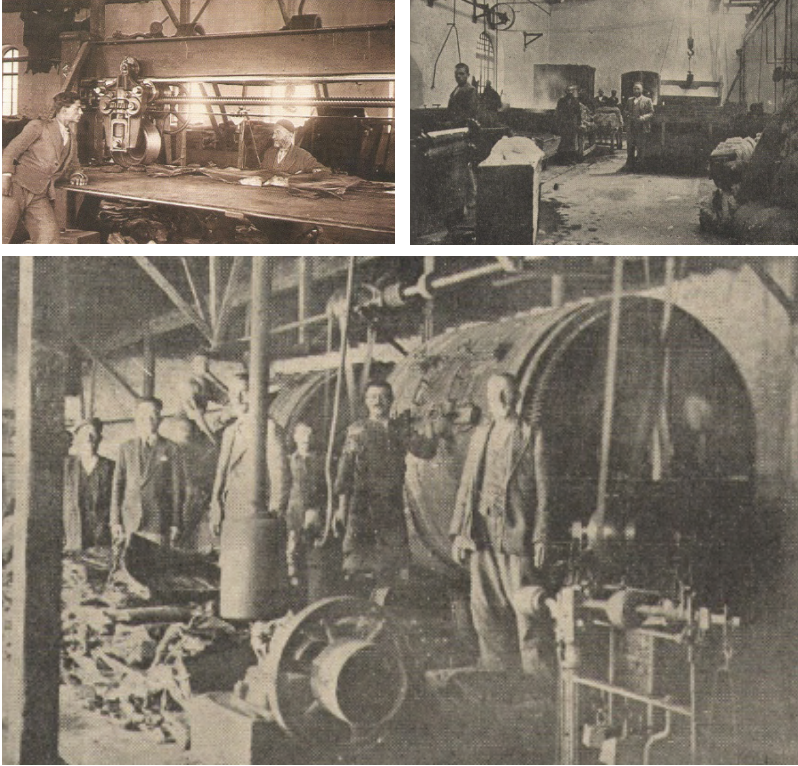

G. 12: Beden duvarlarında yer alan metal ekler ve askılar (Özgün dönem kütesinin dönem eki yapı ile arasında kalan doğu duvarına batı yönünden bakış) (Ayşe Betül Gökarşlan, 2023)

G. 13: Dönem eki ve muhdes kısımlara ait iç mekân görselleri (Deri kurutma ve kesim odaları ile muhdes deri bakım odasına batıdan bir bakış) (Ayşe Betül Gökarşlan, 2023)

Yapı ile ilgili ulaşılan görsel kaynaklarda Isparta merkezde yer alan fabrikanın iç mekân ve teçhizata fotoğraflarına ulaşılmıştır. Ancak iç mekândaki duvar kalınlıkları, pencere ve kapı formları yapının günümüze hatalı onarımlarla ulaştığını göstermektedir (G. 13).

G. 14: Isparta Deri Fabrikası'nın iç mekân görünüşü (*Isparta Vilayeti İdare Coğrafyası*, 154; *Isparta 1923-1938*, 65)

İç mekândaki teçhizat günümüze ulaşamamıştır. Bu teçhizatın Cumhuriyet Dönemi'nde getirildiği tahmin edilmektedir. Görsellerden şayak üretimi yapılan mekânda derinin işlem gördükten sonra ayakkabı gibi ürünler hâline getirildiği son uygulamalar da tespit edilmektedir (G. 14).

2.2 Yapı Malzemesi ve Strüktür

Yapının strüktürü “öзgün” ve “dönem eki” olarak iki bölümde incelenmiştir. Özgün kısmın alt katta dış cephe tarafı kesme taş, iç mekân duvarı her iki katta da moloz taştan yığma inşa tekniği ile yapıldığı; dönem eki olan bölümün ise moloz taş ve üst katta tuğla yığma yapım sistemine sahip olduğu görülmektedir. Özgün yapının taş duvarlarının iç mekâna bakan yüzeylerinde yer yer ahşap iskelenin kurulduğu boşluklar gözükmektedir. İç mekânda açıklıklar, katlar arasında ve pencere kemerlerinin üst sınırında yer alan ahşap hatıllarla geçilmiştir. Ancak dış cephede hatıllar için taş malzeme kullanıldığı görülmektedir (G. 13).

G. 13: Deri Fabrikasında taş, tuğla malzemelerin ve strüktürün durumu
(Ayşe Betül Gökarşlan, 2023)

2.3 Cephe Organizasyonu

Fabrika birkaç yapının birbirine eklenmesiyle bir yapı grubunu oluşturduğundan ortada bir avlu meydana gelmiştir. Özgün ve dönem eki yapıların cepheleri en iyi avludan algılanmaktadır. Bu avlunun dışında kalan, yapının kuzey cephesi hemen hemen büyük ölçüde toprak içerisinde kaldığı için sağır cephedir. Bu sebeple özgün-dönem eki yapı kütlelerinin en nitelikli cephesi olan güney cephe ele alınmıştır (G. 14).

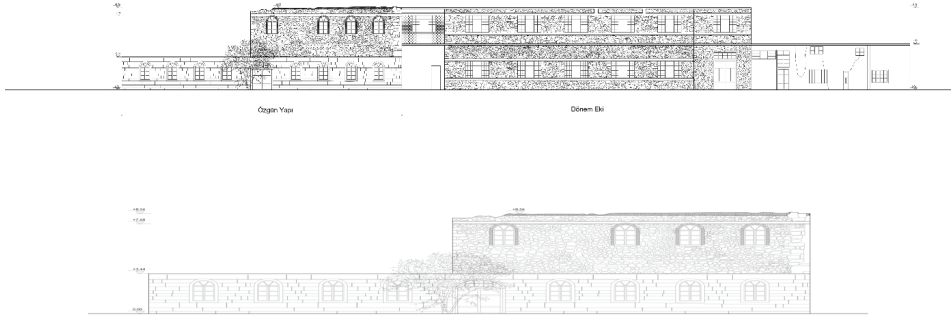
G. 14: Yapı grubu ile çevrelenen avlu (solda dönem eki yapı, sağda muhdes yapı)
(Ayşe Betül Gökarşlan, 2023)

Cephenin tamamı 8.56 metre yüksekliğinde olup, özgün kısımda ilk kat 3.40 metre, dönem ekinde 4.80 metre kadar yükselmiştir. Bu cephenin özgün kısmı alt katı dış cephede kesme taş, iç mekân duvarlarında her iki katta moloz taş ve tuğladan yığma yapıım sistemi ile inşa edilmiştir. Pencerelerde yuvarlak kemerler alt katta kesme taşla,

üst katta tuğla ile meydana getirilmiştir. Kapılarda da kesme taş ile basık kemer oluşturulmuştur. Pencere kemerlerinde kilit taşı, kapı kemerlerinde ise hem kilit taşı hem de kemer bitiş noktalarındaki taşlar vurgulanmıştır. Cephe boyunca hem kat arasında hem de saçak hizasında taş malzemeden yapılmış bir silme görülmektedir. Cephede yer alan bütün mimari elemanlar, korunmuşluk durumu cephe çizimi ile ifade edilmiştir (G. 15, G. 16, G. 17).

G. 15: Isparta Deri Fabrikası güney cephesi (Ayşe Betül Gökarslan, 2023)

G. 16: Güney cephe çizimi (Son dönem ve ilk dönem hâli) (Ayşe Betül Gökarslan, 2023)

G. 17: Özgün bölümdeki pencere ve kapı üzeri kemer detayları (Ayşe Betül Gökarslan, 2023)

G. 18: Isparta Deri Fabrikası'na ait eski fotoğraf (*Isparta Vilayeti İdare Coğrafyası*, 154)

1921 tarihli bir fotoğrafta yapının dönem eki kısmına ait bölümün olduğu görülmektedir. Ancak yüksekliği tam olarak bilinmeyen bu dönem ekinin zaman içerisinde hatalı onarımlara maruz kalarak iki katlı hâle getirildiği anlaşılmaktadır. Bu kısım *Isparta İl Vilayet Coğrafyası* kitabındaki eski fotoğrafta da görülmektedir (G. 18).

3. Korunmuşluk Durumu

Deri Fabrikası tek yapı ölçeğinden ziyade bir yapı kompleksi olarak incelenmelidir. Yapının terk edilmesi, bakımsızlık, işlevsiz kullanım, hatalı onarım gibi sorunların yanı sıra, koruma sorunlarına bağlı olarak üst örtünün 2014 yılı sonrasında yok olduğu uydu görüntülerinden anlaşılmaktadır (G. 19). Üst örtünün yok olmasından kaynaklı olarak yapı, kötü hava koşullarına daha fazla maruz kalmıştır. Mekanın içinde ve beden duvarlarında yer yer bitkilenmeler oluşmuş, bu bitkilerin kökleri, malzemeleri ve harçları yok etmiştir. Malzeme kayıpları sebebiyle beden duvarlarında strüktürel bozulmalar, pencere birleşim noktalarında ve zeminde derin çatlaklar meydana gelmiştir. Strüktürel çatlaklar ve deformasyonlardan dolayı yapı yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadır (G. 20).

G. 19: Üst örtünün yok oluşu (Google Earth 2014-2022 yıllarına ait uydu görüntüleri)

G. 20: Isparta Deri Fabrikasında görülen koruma sorunları (Ayşe Betül Gökarslan, 2023)

Mekânın içerisinde beton malzeme ile oluşturulmuş bir merdiven vardır. Yapının özgün iç döşemesinin yerinde gözlemlere dayanarak ahşap olduğu tahmin edilmekte ve bu sebeple beton merdivenin de hatalı onarımlarla yapılan bir muhdes olduğu görülmektedir. Merdivenin eklendiği duvarda rutubet sorunu gözlemlenmektedir (G. 21).

G. 21: Isparta Deri Fabrikasındaki hatalı ek (Ayşe Betül Gökarslan, 2023)

Yapının fiziksel koruma sorunlarının yanı sıra sosyal-mülki koruma sorunları da oldukça önem arz etmektedir. Yapı sahiplerinin çok fazla mirasçıdan oluşması, birden fazla parselde ait mülkiyet sorunu olması yapının fiziksel koruma sorunlarına yol açmaktadır. Yine yapının yer aldığı bölgede koruma bilincinin çok fazla oluşmaması sebebiyle yapı kompleksi çöp ve diğer atık maddelerin bırakıldığı bir alan hâline gelmiş, tahribata uğramıştır. Bölge halkının ve kullanıcıların bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Deri Fabrikası'nın yıkılma tehlikesindeki en büyük risklerinden biri de Isparta Belediyesi tarafından hazırlanan imar planları kapsamında bu eski yerleşim bölgesinin

imara açılmasıdır. Bu durum sebebiyle beton yapıların gerek bölge halkı gerek yapı sahipleri tarafından tercih edilmesi, bir kültür mirası olan deri fabrikasını tehdit etmektedir.

Sonuç

Isparta il merkezi için önemli bir sanayi kolu olan dericiliği temsil eden son kültür mirası Isparta Deri Fabrikası'dır. Yapının bulunduğu tarihî yerleşim bölgesi olan Dere ve Yenice Mahalleri'nin yeni imar planları ile yapılaşması sebebiyle bu bölgedeki diğer kültür mirası yapılar gibi Deri Fabrikası da yok olma riski ile karşı karşıyadır. Kentin yakın tarihte bir kültür envanterinin çıkarılmamış olması ve bu bölgedeki kültür mirası yapılarının tescil altına alınarak korunmamış olması da yine yapı için risk faktörlerinden biridir. Yapı, mülkiyet sorunlarını takip eden terk edilme, bakımsızlık vd. koruma sorunları ve endüstri mirası olması özelliğinin yanı sıra, Isparta'nın 19. yüzyıl mimari mirasından günümüze ulaşan nadir yapılarından biri olması sebebiyle ivedilikle koruma altına alınmalıdır.

Endüstri arkeolojisi olan ve yapı kompleksi olarak ele alınması gereken, Isparta Deri Fabrikası, diğer büyük kentlerde artan Endüstri Mirası Restorasyon örneklerinde olduğu gibi kentin endüstri ve sanayi belleğini korumak adına kapsamlı onarım ile halka sunulmalıdır. Örneğin 19. yüzyıl yapısı olan Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası bir kültür ve sanat alanına dönüştürülmüş ve yeni fonksiyonu ile halkın hizmetine açılarak kentsel belleğe kazandırılmıştır⁴². Isparta Tarihî Deri Fabrikası, kapsamlı onarım sonrası çevresinde yer alan Hüseyin Baş ve Bıtrak Değirmenleri ile birlikte oluşturulacak endüstri turizmine ait bir rota kapsamında kullanıma açılabilir. Ayrıca bahsi geçen endüstri mirası yapılarının çevresinde yer alan geleneksel evler ile birlikte korunmasının kent turizmine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (G. 22).

---

42 Küçükerman, *Geleneksel Türk Dericilik Sanayisinden Sanayi Devrimi'ne Geçişin Boğaziçi'ndeki Temsilcisi: Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası*, 378-384.

G. 22: Bitrak ve Hüseyin Baş Değirmenleri (Gökarslan ve Köse, “Kırsaldan Kente Miras Endüstri Arkeolojisine İki Örnek: Isparta Bitrak ve Hüseyin Baş Değirmenleri,” 1168)

Yapının içerisindeki teçhizatın yok olması ancak yapının beden duvarları ve eklerinin günümüze ulaşması sebebiyle restorasyon sonrası yeniden işlevlendirme ile kente kazandırılabilir. Kent belleğinde dericiliğin tekrar yer edinmesi adına “dericilik müzesi” olarak kullanıma açılması, yerel halkın koruma bilincinin artmasına ve dericiliğin bu kültür mirası ile hafızalara kazanmasına yardımcı olabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akdemir, Muhammet Sadık. *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta (Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat)*. 2. cilt. Isparta: Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008.
- Arslan, Recep. “19. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Safranbolu’da Debbağhaneler”. *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi* 2 (2021): 90-110.
- Bozkurt, Nebi. “Deri”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, 174-175.
- Böcüzade, Süleyman Sami. *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*. İstanbul: Serenler Yayını, 1983.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Delibaş, Selma. “Osmanlı Sarayında Deri”. *Deri/Leather Fashion Dergisi* 33 (1989): 1-7.
- “Deri Fabrikası Çalışmaya Başladı”. *Isparta*. 28 Nisan 1948, 1.
- Dilek, Aylin ve Saadet Nihal Coşkun. “Karacasu’da Unutulmaya Yüz Tutmuş Dokumaların Çeşitli

- Derilerle Modernize Edilerek Canlandırılması”. *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu 24-26 Nisan 2008*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2008, 546-554.
- Dilmen, Hilmi. “Isparta’da Tabaklık”. *Ün Dergisi* 37 (1937): 529-530.
- Erdoğan, Sezen. “Tek parti döneminde Isparta (1923-1950)”. Yüksek lisans tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2021.
- Gökarslan, Ayşe Betül ve Duygu Köse. “Kırsaldan Kente Miras Endüstri Arkeolojisine İki Örnek: Isparta Bıtrak ve Hüseyin Baş Değirmenleri”. *Kent Akademisi* 16 (2023): 1162-1185. <https://doi.org/10.35674/kent.1223597>.
- Güllü, Ömer. “Isparta İktisadiyatının Tarihsel Durumuna Bir Bakış I-II-III-IV”, *Ün Dergisi* 3-4 (1937): 34-38.
- “Isparta”. *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl Dünyü Bugünü Yarını*. 5. cilt. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, 3570.
- Isparta 1880-1980*. Isparta: Isparta Valiliği, 2001.
- Isparta 1923-1938*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1938.
- Isparta 1967 İl Yıllığı*. Isparta: Isparta Valiliği, 1968.
- Isparta Vilayeti İdare Coğrafyası - 1932*. Ankara: Başbakanlık Yayınları, 1999.
- “Isparta’nın İlk Müslüman Girişimleri”. Erişim 01 Ocak 2021. <https://www.son32.com/haber/ispantanin-ilk-musulman-girisimcileri>
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1978.
- Katircioğlu, Nuri. *Bütün Isparta*. Ankara: Bereket Matbaası, 1958.
- Kıstır, Mehmet Rafet, Hilal Tuncer ve Ayşe Betül Gökarslan. “Bir Endüstri Mirasının Korunarak Yaşatılması ve Yeni İşlevi: Isparta-Yalvaç Tarihi Deri Fabrikası”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 63 (2017): 635-653.
- Koizhaiganova, Meruyert, Aşegül Koyuncu Okça ve Saadet Nihal Coşkun. “Karacasu Dericiliği ve Günümüzdeki Durumu”. *Social Sciences* 3 (2016): 243-257.
- Küçükerman, Önder. *Geleneksel Türk Dericilik Sanayisinden Sanayi Devrimi’ne Geçişin Boğaziçi’ndeki Temsilcisi: Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası*. İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2020, 378-384.
- Sarıtunç, Berrin. “Safranbolu’da Kültür Hazinesi Olarak Tabağ Ahmet Bey Tabakhanesi ve Dericilik Geleneği”. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi* 6 (1) (2023): 51-74.
- Sevinç, Necdet. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985.
- Süldür, Enver. *İkinci Isparta Tarihi*. İzmir: Üstün Sanat Matbaası, 1951.
- Tekin, Zeki. “Osmanlı Debbağhanelerinde Kullanılan Aletler ve Dericilik Tabirleri”. *İlim ve Sanat Dergisi* 37 (1993): 51-56.
- Temuçin, Kadir. “Isparta İlinde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı”. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Coğrafi Bilimler Dergisi* 4 (2004): 87-104.
- Tozun, Hatice ve Nadide Çınar. “Kültürel Miras Bağlamında Derilerin Fiziksel Özellikleri ve Ham Derinin İşlenmesi”. *Sanat Tarihi Dergisi* (2020): 371-397.
- Yelmen, Hasan. *Türk Dericiliği 2400 Yaşında*. İstanbul: Derimod Yayınevi, 2005.
- Yüzbaşı, Esin ve Bayram Akça. “1923-1980 Yılları Arasında Isparta Sanayisi ve Ekonomiye Katkıları”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 28 (2021): 303-330.

